

KELE MÁRIA

FOGYATÉKOSSÁG – JOG – INTEGRÁCIÓ

A fogyatékoság megközelítésére több modell is létezett: az orvosi modell, a szolidaritási modell, a társadalmi modell. Az orvosi modell a fogyatékoságot betegségként, a fogyatékosággal élő embert pedig betegként kezelte. A szolidaritási modell a fogyatékosággal élő embereket intézményekben, távol az ép emberektől helyezte, „nem hagyjuk őket éhen halni, megfagyni, de nem egyenrangúak”. A társadalmi modell lényegét a társadalmi hátrány felőli megközelítés jellemezte, amelynek kompenzálása a társadalom kötelezettsége a társadalom mindenkori anyagi forrásainak függvényében (amely jellemzően mindig kevés).

Ezek mellett jelent meg egy új szemléletet tükröző megközelítési mód, az emberi jogi megközelítés, amely azt tartalmazza, hogy a fogyatékos ember számára ugyanazokat az emberi jogokat kell biztosítani, mint bárki más számára. Ezeknek az egyenlő jogoknak pedig az élet valamennyi területét le kell fedniük.

Jelen tanulmányban a társadalommal és a fizikai környezettel összefüggő jog területét érintő kérdésekbe tekintünk bele, mivel mindhárom alapvető terület kérdéseket tartalmaz a fogyatékosággal élő emberek vonatkozásában, és elengedhetlenül fontos alapját képezi a mindennapi életüknek. A felsorolt három területet nem lehet élesen elhatárolni egymástól, szorosan összefüggenek és sokszoros átfedések is vannak közöttük.

Magyarországon a fogyatékosággal és az ezzel kapcsolatos kérdésekkel számos jogszabály foglalkozik, és folyamatosan kerülnek bele a részletszabályokba is fogyatékosággal élő személyeket érintő rendelkezések.

A múltat röviden áttekintve elmondható, hogy az 1990-es éveket megelőzően nem volt Magyarországon szervezett és összefogott fogyatékosügyi politika, hanem szociális támogatások és kedvezmények léteztek a különböző fogyatékosági csoportok számára. Így például gépkocsiszerzési támogatás, lakás-akadálymentesítési támogatás, vakok személyi járadéka, rokkantsági járadék és rokkantsági nyugdíj, közlekedési támogatás. Ezek mellett az építésügyi szabályozás tartalmazott egy apró kitéletet, amely előírta, hogy a lehetőség szerint akadálymentesen kell építeni, de egyéb konkrét szabályt, előírást azonban nem adott.

A fogyatékosüggyel kapcsolatos változás az 1990-es évek második felében kezdődött. A jogalkotás területén több lépés is történt. 1996-ban az oktatási

törvényt korszerűsítették, belefoglalva az integrált oktatást is. 1997-ben megjelent az új építési törvény és annak végrehajtási rendelete, amely tartalmazta az akadálymentes építészet minimális követelményeit. A közhasznú szervezetekről szóló törvény előmozdítja, hogy a fogyatékossgal élő emberek szervezetei anyagi kedvezmények birtokában teremthessék meg tevékenységük anyagi bázisát. A Polgári Perrendtartás törvénymódosítása felhatalmazza a fogyatékosok érdekvédelmi szervezeteit, hogy bíróság előtt képviselhessék a sérült embereket jogaik érvényesítése érdekében.

Az 1998-as év mérföldkő a hazai esélyegyenlőséghez vezető úton. Márciusban a Parlament egyhangúlag elfogadta a Fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényt, amelyet évekig tartó, széles körű előkészítő munka előzött meg. Ezen törvény létrejöttével teljesen új folyamatok indultak be a magyar jogalkotásban, illetve a szemlélet és a gondolkodásmód változásában. Jelenleg a hatályos magyar jogszabályok teljes köre még nem felel meg ezen törvényben megfogalmazott céloknak és alapelveknek, de ezeknek a jogszabályoknak a száma és köre is folyamatosan bővül. Álljon itt példaként a következő néhány fontosabb jogszabály, amelyek már ennek a törvénynek a szellemében készültek. Így az 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről, valamint a 253/1997. (XII. 20.) Kormányrendelet az országos településrendezési és építési követelményekről. Találhatók korszerű rendelkezések a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvényben, amely már nem ismer képezhetetlen gyermekeket, és előírja a tankötelezettséget teljesíteni nem képes, fogyatékossgal élő gyermekek számára is a képzési kötelezettséget és ugyanakkor lehetővé teszi a fogyatékossgal élő gyermekek ép gyermekek között való, integrált oktatását is.

A jogszabályalkotáson túlmenően az állami szervezetben az 1998. évi, fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényt követően a fogyatékosügy is szerepet kapott. 1999-től helyettes államtitkári szinten foglalkoztak a témával, majd ezt követően minisztériumon belül alakult fogyatékossggyel foglalkozó önálló főosztály is.

A következőkben néhány fontosabb jogszabályt nézzünk meg kicsit részletesebben is.

A jogszabályi hierarchia csúcán áll a **Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény**, amely tartalmazza a Magyar Köztársaság területén élő emberek alapvető emberi és állampolgári jogait az 54. §-tól 70/K. §-ig terjedően huszonnyolc paragrafusban. Ezek mindegyike fontos a fogyatékossggal

élő személyek szempontjából is: minden embernek veleszületett joga van az élet-
hez és az emberi méltósághoz, és minden embert születésétől fogva megilletnek
ugyanazon jogok. A hátrányos megkülönböztetés tilalmát az 1989. évi XXXI.
törvény 34. §-a terjesztette ki az addig szabályozott nem, felekezet és nemzetiségi
megkülönböztetés tilalmát meghaladóan.

*A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998.
évi XXVI. törvény a fogyatékossgal élő személyt megillető jogok tárgyalása során
négy területet emel ki, amelyek az Alkotmányban megfogalmazott alapjogok sokasá-
gát lefedik. Ez a négy terület a következő:*

- az akadálymentes és biztonságos környezethez való jog,
- a közérdekű információkhoz, a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés joga,
- a fogyatékossgal élő személyt az információs társadalmi szolgáltatások
igénybevételekor is megilleti az információs esélyegyenlőség,
- a megfelelő támogatószolgálat igénybeviteléhez való jog.

Emellett a törvény a mindennapi élet öt területét nevezi meg mint az esély-
egyenlőség során fontos területet. Ezek a törvény általi sorrendben a követke-
zők:

- egészségügy
- oktatás és képzés
- foglalkoztatás
- lakóhely
- kultúra, sport.

Fontos szemlélete a törvénynek, hogy a fogyatékossgot nem betegségként
említi, hanem különleges élethelyzetként kezeli, ahol az embernek más, külön-
leges szükségletei vannak, amelyek a személy élethelyzetéből adódnak. Hiány-
zik azonban a szabályozásából a szabadidő, a kultúra és a művészet „üzéséhez”
való jog szabályozása, mivel a kultúra és a sport terén központi helyet foglal el a
szolgáltatást nyújtó építmények akadálymentessége, azonban nem rendelkezik a
kulturális, művészeti tevékenység támogatásáról.

A törvény 2007-ben történt módosításával meghatározásra került a közszol-
galtatás fogalma is. Ez fontos lépést jelent a közszolgáltatásokhoz való egyenlő
esélyű hozzáféréshez vezető úton. Mindezek alapján közszolgáltatásnak minősül:

- minden közhatalmi tevékenység – ideértve a hatósági, kormányzati és
minden egyéb közigazgatási, valamint igazságszolgáltatási tevékenységet –, to-
vábbá az Országgyűlés, az Országgyűlésnek beszámolóval tartozó szervek, az Al-
kotmánybíróság, az országgyűlési biztosok, az ügyészség, valamint a honvédelmi
és rendvédelmi szervek által hatáskörük gyakorlása során kifejtett tevékenység,

– az állam által fenntartott intézmény által nyújtott közszolgálati műsor-szolgáltatás, továbbá oktatási, közművelődési, közgyűteményi, kulturális, tudományos, szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi, egészségügyi, sport-, ifjúsági, foglalkoztatási szolgáltatás, ellátás, illetve tevékenység,

– a helyi és kisebbségi önkormányzat hatásköre gyakorlása során kifejtett minden tevékenység – ideértve különösen a hatósági és egyéb közigazgatási tevékenységet –, valamint a helyi és kisebbségi önkormányzat, a nem állami és egyházi fenntartó, illetőleg az általa fenntartott közfinanszírozásban részesülő intézmény által nyújtott, az előző pont szerinti szolgáltatás, ellátás, tevékenység,

– minden ügyfélszolgálati rendszerben működtetett szolgáltató tevékenység, továbbá

– minden olyan hatósági engedély vagy hatósági kötelezettség alapján végzett nyilvános szolgáltató tevékenység, amely település vagy településrész közellátását szolgálja, használatra nem korlátozott, illetve nem korlátozható.

Az **egyenlő bánásmódról szóló 2003. évi CXXV. törvény** megalkotása során a jogalkotónak a célja az volt, hogy egységes fogalomhasználat, valamint megfelelő és hatékony jogvédelmi és eljárási rend alakuljon ki erre a területre. Nem csupán a fogyatékosággal élő emberek esetében követeli meg az egyenlő bánásmódot és a diszkrimináció tilalmát, hanem valamennyi, a törvényben védett tulajdonsággal rendelkező egyén és csoport számára biztosítja azt.

Az építésügyi szabályozás területén, az épített környezetet alakítása során fontos szempont, hogy mind a középületek és közterületek, mind pedig a fogyatékosággal élő személy lakóhelye a fogyatékoság természetéhez és mértékéhez igazodóan, korlátozottság nélkül használható legyen. E kérdéskörben még az esélyegyenlőségi törvény megszületése előtt hatályba lépett az **1997. évi LXXVIII. törvény** az épített környezet alakításáról és védelméről, amely kimondja, hogy e törvény hatályba lépését követően minden közhasználatú építmény csak úgy épülhet meg, hogy az a fogyatékosággal élő emberek számára érzékelhető és akadálymentes legyen. A törvény az akadálymentesség fogalmát építésügyi szempontból is meghatározza. Az akadálymentesség minimális, alapvető követelményeit pedig a törvény végrehajtási rendelete, az **országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII. 20.) Kormányrendelet (OTÉK)** tartalmazza és nem enged eltérést az akadálymentes használhatóságra vonatkozó előírásoktól. Az OTÉK akadálymentességet is érintő módosítását 2008 nyarán elfogadták, amely módosítás 2008. szeptember 12-től hatályos. A módosítás igen fontos lépés az akadálymentesség szempontjából, mert jelentős mértékben bővíti

és részletezi az akadálymentes kialakítás szabályait. Az építésügy vonatkozásában a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény pedig megszabja azokat a határnapokat, ameddig a meglévő közszolgáltatást nyújtó építményeket akadálymentesíteni kell.

A **munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény** 2001-ben történt módosítását követően már külön is nevesíti a fogyatékos állapotot és megfordítja a hátrányos megkülönböztetésből fakadó bizonyítási terhet. Így már a munkáltatónak kell bizonyítania azt, hogy nem történt hátrányos megkülönböztetés, nem pedig a munkavállalónak, hogy hátrányosan megkülönböztették. Ezáltal a munka törvénykönyve már a fogyatékossgal élő személyek szempontjából lényeges rendelkezéseket is tartalmaz, amelyeknek alapja a diszkrimináció tilalma. Tilos tehát hátrányos megkülönböztetést alkalmazni a munkaviszonnyal kapcsolatosan, valamint a munkaviszony létesítését megelőző, elősegítő eljárás során. Előfordulhat azonban pozitív elbírálás is, ami azt jelenti, hogy azonos feltételek fennállása esetén előnyben részesítési kötelezettsége van a munkáltatónak.

A **közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény** legfontosabb pozitívuma, hogy szemléletében nincs képezhetetlen gyermek. A fogyatékossgal élő gyermek is tanköteles. Ha tankötelezettségét nem képes állapotánál fogva teljesíteni, akkor a tankötelezettség különböző speciális foglalkozásokon teljesíthető. Rendkívül fontos a korai fejlesztés megvalósítása a fogyatékossgal élő gyermekeknél. Nagyon kedvező az a megállapítás is, hogy a fogyatékossgal élő gyermek integráltan, ép társak között járhat óvodába, iskolába, ha ez a gyermekeknek előnyére válik. A fogyatékossgal élő gyermekek jelentős része azonban csak speciális intézményben képes megfelelő előmenetelt elérni. Az ilyen speciális intézmények rendszerének létrehozására a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény határidőként 2005. január 1-jét tűzte ki.

A **felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény** több helyen foglalkozik a fogyatékossgal élő személyekkel, így a jelentkezés során előnyben részesítési követelményt állapíthat meg a fogyatékossgal élő személy részére, valamint a hallgató jogaként nevesíti, hogy tanulmányaihoz fogyatékossgának megfelelő ellátásban és segítségben részesüljön. A fogyatékossgal élő hallgatók tanulmányaival kapcsolatos elveket, az előnyben részesítési szempontokat és eljárási szabályokat a kormány, a fogyatékossgal élő hallgatókkal kapcsolatos intézményi feladatok végrehajtásának rendjét pedig a felsőoktatási intézmény határozza meg.

Amennyiben mind a jogszabályok, mind pedig a fizikai környezet megteremtik, és teljesítik az akadálymentes és egyenlő élethez szükséges feltételeket, még akkor is gátat jelenthet a társadalomnak a fogyatékosághoz való hozzáállása. Az említett három terület (társadalom – fizikai környezet – jog) közül ez a legnehezebben és talán a leglassabban alakítható. Mind az egész társadalom, mint pedig az egyes személyek gondolkodásmódjának formálása és előítéleteiknek csökkentése nagy kihívást jelent. A valódi szemléletváltásra és elfogadásra a társadalom ép és fogyatékosággal élő tagjainak körében is nagy szükség van, hogy a jogszabályokban lefektetett egyenlőség ténylegesen is megvalósulhasson.